

УДК 343.13

DOI <https://doi.org/10.32782/pdu.2023.4.29>**Л. І. Олефір**

кандидат юридичних наук, доцент,
заступник начальника кафедри формування та розвитку професійної
компетентності персоналу Державної кримінально-виконавчої служби
Інституту професійного розвитку Пенітенціарної академії України
<https://orcid.org/0000-0003-4565-8968>

С. В. Івашко

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології
Пенітенціарної академії України
<https://orcid.org/0000-0003-2547-9276>

ДІЗНАВАЧ ЯК СУБ'ЄКТ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ

Стаття присвячена характеристиці теоретичного аспекту діяльності дізнавача як суб'єкта запобігання кримінальним правопорушенням. Розкрито поняття «дізнавач» та його ознаки. Визначено правову основу діяльності дізнавача. Вказано на функції дізнавача як нового учасника кримінального процесу та наявність повноважень слідчого, якими наділяється дізнавач при здійсненні дізнання. Проаналізовано повноваження дізнавача за чинним законодавством України. Розглянуто діяльність дізнавача у розрізі реалізації заходів запобігання кримінальним правопорушенням та використання інституту негласних слідчих (розшукових) дій під час здійснення розслідування кримінальних проступків. Вказано на необхідність володіння дізнавачем навичками використання тактичних прийомів, розроблених спеціально для встановлення психологічного контакту із затриманою особою.

Запровадження законодавцем інституту кримінальних проступків стало позитивним зрушенням для діяльності правоохоронних органів, оскільки сприяло звільненню слідчих від здійснення досудового розслідування кримінальних проступків.

Це дозволило зосередити увагу слідчих на розслідуванні злочинів, тобто тих діянь, які посягають на найбільш важливі суспільні відносини і спричиняють шкоду особі, суспільству, державі.

У зв'язку із введенням інституту кримінальних проступків законодавець у КПК України ввів нове поняття – дізнавач, який являється новим учасником та виконує функцію обвинувачення у кримінальному процесі.

У п. 4 ч. 1 ст. 3 КПК України зазначено: «дізнання – це форма досудового розслідування, в якій здійснюється розслідування кримінальних проступків».

Натомість, «дізнавач – службова особа підрозділу дізнання органу Національної поліції, органу безпеки, органу Бюро економічної безпеки України, органу Державного бюро розслідувань, Національного антикорупційного бюро України, у випадках, установлених КПК України, уповноважена особа іншого підрозділу зазначених органів, які уповноважені в межах компетенції, передбаченої КПК України, здійснювати досудове розслідування кримінальних проступків».

Ключові слова: дізнавач, кримінальне правопорушення, дізнання, запобігання кримінальним правопорушенням, кримінальний проступок, слідчі (розшукові) дії, негласні слідчі (розшукові) дії.

Постановка проблеми. Найбільш актуальною проблемою у сучасний період в Україні є збільшення кількості кримінальних правопорушень, вчинених представ-

никами різних категорій, що становить загрозу безпеці в усіх сферах життєдіяльності суспільства, шкодить правопорядку, гальмує культурний, соціальний та економічний розвиток, внаслідок чого спостерігається підвищення рівня соціальної напруги усередині країни, яка й так потерпає від війни. Тому протидія кримінальним правопорушенням є основним завданням, що покладене на систему суб'єктів запобігання злочинності, якими виступають державні органи, громадські організації, соціальні групи, а також службові особи чи громадяни, діяльність яких спрямована на розроблення заходів випередження, обмеження або усунення появи аспектів, сукупність яких породжує злочинність. Кожен із суб'єктів, що входять до системи запобігання кримінальним правопорушенням для досягнення спільної мети використовує усі наділені державою інструменти, представлені обов'язками та повноваженнями. Особливої уваги у даному напрямку слід приділити дослідженню діяльності дізнавача як суб'єкта запобігання кримінальним правопорушенням, що керується нормами Конституції України та Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України та який являється первинною ланкою у кримінальному провадженні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми. Теоретичним дослідженням аспектів, які стосуються діяльності дізнавача займалися такі науковці, як: Авер'янова Т.В., Бичкова С.Ф., Вінберг А.І., Гончаренко В.Г., Коруховий Ю.Г., Клименко Н.І., Малаховська Н.Т., Росинська О.Р., Шляхов О.Р. та ін.. Зокрема, процесуальний статус дізнавача та регламентацію його повноважень розглядали Гаркуша А.Г. та Петриченко Є.І. (2021 р.); проблемні аспекти проведення дізнання висвітлив Світайло П. (2020 р.); організаційно-тактичні засади взаємодії дізнавача у процесі розслідування кримінальних проступків, вчинених неповнолітніми, досліджував Кашпур А.С. (2021 р.); організаційно-правові засади забезпечення функціонування підрозділів дізнання Національної поліції України та питання діяльності дізнавача у

даному контексті віднайшло відображення у дисертаційному дослідженні Романова М.Ю. (2022 р.); напрямки діяльності дізнавача у кримінальному провадженні висвітлили Гаркуша А.Г. та Шишкіна К.О. і ін. Деякі проблемні аспекти проведення дізнання після внесення змін до КПК України у 2018 р. розглядали в своїх наукових публікаціях Борисов В.І., Вапнярчук В.В., Демидова Л.М., Сачко О.В., Тютюгін В.І., Фаринник В. та ін.

Мета статті – здійснити теоретичне дослідження аспектів діяльності дізнавача як одного із суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням, установлених законодавством України.

Виклад основного матеріалу. Становлення України як правової держави та євроінтеграційні процеси, що відбуваються у країні в останній період, спонукали до перегляду та зміни деяких положень у чинному вітчизняному законодавстві. Так реформування Кримінального кодексу (далі – КК) України у певній мірі здійснив Закон України № 2617-VIII від 22.11.2018 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень», який набув чинності 01.07.2020 [1].

Також норми КК України доповнила класифікація кримінальних правопорушень: поділ на кримінальні проступки та злочини [2].

Запровадження законодавцем інституту кримінальних проступків стало позитивним кроком, оскільки це дозволило звільнити слідчих від здійснення досудового розслідування кримінальних проступків.

Це дозволяє зосередити увагу слідчих на розслідуванні злочинів, тобто тих діянь, які посягають на найбільш важливі суспільні відносини і спричиняють шкоду особі, суспільству, державі.

Звернемось до статистики.

Протягом 2022 року обліковано 362636 кримінальних правопорушень (злочинів та кримінальних проступків). У 132418 кримінальних правопорушеннях за результатами проведеного досудового розслідування особам вручено повідомлення про підозру.

Обліковано вчинення 73543 кримінальних проступків, у 38292 випадках за результатами проведеного дізнання особам вручено повідомлення про підозру.

Протягом першого півріччя 2023 року обліковано 258424 кримінальних правопорушень (злочинів та кримінальних проступків). У 94623 кримінальних правопорушеннях за результатами проведеного досудового розслідування особам вручено повідомлення про підозру.

Обліковано вчинення 53500 кримінальних проступків, у 23362 випадках за результатами проведеного дізнання особам вручено повідомлення про підозру [3].

Тобто, аналізом статистики можна зробити висновок, що створення інституту дізнавачів значно зменшило навантаження на слідчих, що, у своє чергу, відобразилось на їх діяльності по розкриттю злочинів, дозволило якісно та ефективно здійснювати їх розслідування і забезпечило виконання однієї із засад кримінального процесу – розумності строків кримінального провадження.

У зв'язку із введенням інституту кримінальних проступків законодавець у КПК України ввів нове поняття – дізнавач, який являється новим учасником та виконує функцію обвинувачення у кримінальному процесі.

У п. 4 ч. 1 ст. 3 КПК України зазначено: «дізнання – це форма досудового розслідування, в якій здійснюється розслідування кримінальних проступків» [4].

Натомість, «дізнавач – службова особа підрозділу дізнання органу Національної поліції, органу безпеки, органу Бюро економічної безпеки України, органу Державного бюро розслідувань, Національного антикорупційного бюро України, у випадках, установлених КПК України, уповноважена особа іншого підрозділу зазначених органів, які уповноважені в межах компетенції, передбаченої КПК України, здійснювати досудове розслідування кримінальних проступків» [4].

Системним аналізом даної норми КПК України можливо визначити двох суб'єктів, які мають право здійснювати дізнання, а саме:

– службова особа підрозділу дізнання визначеного правоохоронного органу;

– уповноважена особа іншого підрозділу визначеного правоохоронного органу.

Указаних суб'єктів дізнання розрізняють, виходячи із обов'язків, які визначені КПК України та відомчими нормативно-правовими актами.

До прикладу. Для службової особи, яка обіймає посаду дізнавача, безпосередньою функцією є здійснення досудового розслідування кримінальних проступків у формі дізнання.

Уповноваженою особою є особа іншого підрозділу, яка здійснює досудове розслідування кримінальних проступків у формі дізнання на підставі наказу начальника про надання повноважень здійснювати досудове розслідування кримінальних проступків в межах компетенції, передбаченої КПК України.

З наведеного вище випливає, що за чинним законодавством України дізнавач визначено особливим суб'єктом кримінального провадження, який наділений повноваженнями здійснювати досудове розслідування кримінальних проступків у формі дізнання.

Правову основу діяльності дізнавача у системі МВС України становлять: Конституція України, КК України, КПК України, Закон України «Про Національну поліцію», Наказ МВС України «Про затвердження Положення про організацію діяльності підрозділів дізнання органів Національної поліції України» № 405 від 20.05.2020, у якому містяться основні принципи організації діяльності підрозділів дізнання, а також визначено права і обов'язки дізнавача під час досудового розслідування кримінальних проступків та ін. [4; 5; 6].

Проаналізувавши поняття «дізнавач», що міститься у п. 4-1 ч. 1 ст. 3 КПК України, маємо назвати такі ознаки:

– дізнавач є службовою особою, реалізація діяльності якої відбувається у межах вказаних чинним кримінальним процесуальним законодавством органів;

– перелік складових елементів компетенції дізнавача зазначений у КПК України;

– дізнавач наділений повноваженнями здійснювати досудове розслідування кримінальних проступків.

Розглядаючи організаційну форму роботи дізнання, слід зауважити, що вона являє собою певні дії і рішення на основі чинного законодавства, які передбачено вчиняти та приймати уповноваженою на те особою з метою виконання завдань у межах законодавчо встановленого строку [7, с. 103].

Доречно акцентувати увагу на основних функціях, які виконує дізнавач як суб'єкт запобігання кримінальним правопорушенням. Вони полягають у всебічному, повному і неупередженому дослідженні обставин вчинення кримінального правопорушення, виявленні правдивих обставин, спираючись на які можливо викрити чи виправдати підозрювану (обвинувачену) особу, а також наявність яких сприятиме обтяженню або пом'якшенню її покарання. Важливим є і надання належної правової оцінки кримінальному правопорушенню, адже від цього залежить законність та обґрунтованість прийняття процесуальних рішень. Загалом, у національному законодавстві міститься система нормативно-правових актів, норми яких вказують на перелік функцій та обов'язковість їх виконання щодо підрозділів дізнання та їх посадових осіб [8, с. 208–210].

Аналіз змісту положень ст. 40-1 КПК України дозволив виявити наявність повноважень слідчого, якими наділяється дізнавач при здійсненні дізнання. Проте доречніше було б вказати конкретно на повноваження дізнавача, не посилаючись на статус слідчого. Також у даній статті КПК України законодавець зауважує на відповідальності, яка передбачається за незаконне та несвоєчасне здійснення дізнання.

Щодо повноважень, визначених у ч. 2 ст. 40-1 КПК України, слід зазначити:

– спираючись на законодавство України, дізнавач має починати здійснювати дізнання, визначивши усі наявні для цього підстави;

– має здійснювати огляд місця вчинення кримінального правопорушення, обшукувати затриману особу та опитувати особу, здійснювати вилучення предметів, які слугували знаряддями та засобами вчинення кримінального правопорушення. Вилученню підлягають також речі і

документи як безпосередній предмет кримінального проступку, що виявляються у процесі затримання особи, яка його вчинила. Відповідно до норм КПК України, дізнавач уповноважується до проведення слідчих (розшукових) дій (далі – СРД) та негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НСРД);

– за наявності випадків, визначених нормами КПК України, дізнавач має можливість здійснити доручення оперативним підрозділам щодо проведення СРД та НСРД;

– складати клопотання до слідчого судді, погодженим із прокурором, яке містить прохання застосувати заходи забезпечення кримінального провадження, а також дозвіл провести СРД та НСРД;

– отримавши погодження прокурора, здійснювати повідомлення про підозру особі, яка вчинила кримінальний проступок;

– отримавши та проаналізувавши результати розслідування, дізнавач складає та подає клопотання на затвердження прокурору, що містить прохання застосувати примусові заходи, які мають медичний або виховний характер.

Маємо зазначити, що дізнавач може здійснювати й інші повноваження згідно з КПК України, як наприклад, прийняття процесуального рішення про закриття кримінального провадження у відповідності до норм, визначених ст. 284 КПК України. До речі, на дізнавача покладено обов'язок здійснення усіх доручень та вказівок, які надаються прокурором у письмовій формі. Особливого значення у діяльності дізнавача відіграє законодавчо закріплена норма, яка встановлює самостійність його процесуальної діяльності та разом з тим і заборону втручатися в неї іншим особам, не наділеним на те законними повноваженнями.

Розглядаючи діяльність дізнавача у розрізі реалізації заходів запобігання кримінальним правопорушенням, слід звернути увагу на профілактику кримінальних правопорушень. Специфіка даного напрямку діяльності полягає у недопущенні вчинення нових кримінальних правопорушень. Чинне законодавство України, на

жаль, не містить норм, у яких зазначається такий нормативний обов'язок дізнавача.

Характеризуючи дізнавача як суб'єкта запобігання кримінальним правопорушенням, слід вказати на необхідність володіння даною посадовою особою певних навичок, як наприклад застосування тактичних прийомів, розроблених спеціально для встановлення психологічного контакту з затриманою особою [9, с. 129]. Особливо важлива дана тактика під час виконання СРД у процесі розслідування кримінальних проступків, вчинених неповнолітніми. Саме завдяки наявності вказаних навичок дізнавач виявляє, які причини та умови вплинули на вчинення особою кримінального правопорушення, на основі чого визначає заходи запобігання. Таким чином здійснюється профілактика, оскільки її реалізація вбачається у встановленні причин й умов конкретного кримінального правопорушення. Адже без встановлення вказаних складових правопорушення відсутня можливість правильної кваліфікації кримінального діяння та визначення мотиву його вчинення, а отже, для винесення судом законного та обґрунтованого вироку.

Підсумовуючи вищевикладені аспекти щодо діяльності дізнавача з метою запобігання кримінальним правопорушенням, маємо за доцільне додати, що усі дії досліджуваної посадової особи, спрямовані на запобігання кримінальним правопорушенням, реалізуються виключно на основі принципу верховенства права та ґрунтуються на положеннях нормативних актів України.

Досліджуючи питання діяльності дізнавача, не можна оминати використання ним інституту НСРД при розкритті та розслідуванні кримінальних проступків.

Як ми зазначали, законодавець надав дізнавачу повноваження проводити НСРД, а також доручати проведення НСРД відповідним оперативним підрозділам.

НСРД – це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених КПК України [4].

Під час досудового розслідування кримінальних проступків КПК України сут-

тєво обмежує використання інституту НСРД.

Законодавець визначив, що НСРД, які проводять незалежно від тяжкості злочину є:

- зняття інформації з електронних інформаційних систем або її частини, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем чи не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту (ч. 2 ст. 264 КПК України), що полягає в одержанні інформації з електронних інформаційних систем, що містять відповідну інформацію, зокрема із застосуванням технічного обладнання;

- установа місцезнаходження радіообладнання (радіоелектронного засобу) полягає у застосуванні технічних засобів для отримання від мережевої інфраструктури або мобільного кінцевого (термінального) обладнання відомостей про місцезнаходження мобільного кінцевого (термінального) обладнання (точки його підключення до мережі), а в мережі фіксованого зв'язку – даних про фізичну адресу кінцевого пункту мережі, без розкриття змісту повідомлень, що передаються, якщо в результаті проведення такої НСРД можливо встановити обставини, які мають значення для кримінального провадження (ст. 268 КПК України). Потрібно мати на увазі, що вказана норма зазнала змін після початку військової агресії росії.

Так, окрім зміни назви НСРД у ст. 268 КПК України – установа місцезнаходження радіообладнання (радіоелектронного засобу), норму закону доповнено ч. 5. Законодавець визначив, що не потребує дозволу слідчого судді установа місцезнаходження радіообладнання (радіоелектронного засобу) за заявою його власника. При цьому залишилася норма щодо установа місцезнаходження радіообладнання (радіоелектронного засобу) на підставі ухвали слідчого судді, постановленої у порядку, передбаченому ст.ст. 246, 248–250 КПК України.

Законодавець у КПК України (ч. 3 ст. 246) визначив суб'єктів які мають право приймати рішення про проведення негласних слідчих (розшукових) дій – слідчий та прокурор.

Однак, кримінальним процесуальним законодавством визначено можливість

проведення НСРД незалежно від тяжкості злочину, тобто дозволено їх проведення під час досудового розслідування кримінальних проступків у вказаних вище випадках.

Висновки. В умовах сьогодення особливого значення набула проблема реалізації заходів запобігання кримінальним правопорушенням. Така важлива місія покладена на суб'єктів, що входять до системи запобігання кримінальним правопорушенням, одним з яких є дізнавач як новий учасник кримінального процесу. За чинним законодавством України дізнавача визначено особливим суб'єктом кримінального провадження, який, реалізуючи встановлені у КПК України повноваження, здійснює досудове розслідування кримінальних проступків у формі дізнання.

Діяльність дізнавача у розрізі реалізації заходів запобігання кримінальним правопорушенням здійснюється шляхом використання навичок встановлення психологічного контакту із затриманою особою, причин та умов, які вплинули на вчинення особою кримінального правопорушення, адже від цього залежить правильність кваліфікації кримінального діяння та визначення мотиву його вчинення, а отже, й для винесення судом законного та обґрунтованого вироку.

Оскільки повноваження дізнавача, які містяться у нормах ст. 40-1 КПК України копіюють повноваження слідчого при розслідуванні кримінального правопорушення, вважаємо за потрібне доповнити чинне кримінальне процесуальне законодавство України нормами, які містили б перелік повноважень саме дізнавача як учасника кримінального процесу, а також нормами, які визначали б обов'язок та форми здійснення профілактики.

Список використаної літератури:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій

кримінальних правопорушень: Закон України від 22.11.2018 № 2617-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2019. № 17. Ст. 71.

2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. №2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.

3. Офіс Генерального прокурора. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 20.11.2023).

4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13, Ст. 88.

5. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379.

6. Про затвердження Положення про організацію діяльності підрозділів дізнання органів Національної поліції України: Наказ МВС України № 405 від 20.05.2020 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0491-20#Text> (дата звернення: 20.11.2023).

7. Романов М.Ю. Поняття, сутність і значення діяльності підрозділів дізнання. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2021. С. 102–106.

8. Шишкіна К.О., Гаркуша А.Г. Визначення вектора функціональної спрямованості діяльності дізнавача у кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми кримінально-правового, кримінально-процесуального та криміналістичного забезпечення безпеки України та світу*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпро, 27 листоп. 2020 р.). Дніпро: Видавець Біла К. О., 2021. С. 211–214.

9. Кашпур А.С. Розслідування кримінальних проступків, вчинених неповнолітніми: дис. ... д-ра. філ. наук: 09.00.05. Київ, 2023. 250 с.

Olefir L., Ivashko S. Inquirer as a subject of criminal offence prevention

The article is devoted to the theoretical aspect characteristics of the investigator's activity as a subject of criminal offense prevention. The concept of "explorer" and its signs are revealed in the article. The legal basis has been determined regarding the activity of the inquirer. The authors indicate the functions of the inquirer as a new participant in the criminal process and the presence of the powers of the investigator, which are granted to the

inquirer when conducting the inquiry. The authority of the inquirer according to the current legislation of Ukraine has been also analyzed. The activity of the inquirer in the context of the implementation of measures to prevent criminal offenses and the use of the institute of secret investigative (detective) actions during the investigation of criminal misdemeanors was considered. It is pointed out the need for the inquirer to have the skills to use tactical techniques designed specifically to establish psychological contact with the detained person.

The introduction of the institute of criminal misdemeanors by the legislator was a positive development for the activities of law enforcement agencies, as it helped to free investigators from conducting pre-trial investigations of criminal misdemeanors.

All of this made it possible to focus the investigators' attention on the investigation of crimes, i.e. those actions that encroach on the most important social relations and cause harm to the person, society, and the state.

By working out the Criminal Code of Ukraine, we determined that it provides 99 articles of criminal misdemeanors, which cover 121 parts.

Criminal misdemeanors are different and are in different sections. This is intentional slight bodily injury (Parts 1, 2 of Article 125 of the Criminal Code of Ukraine); gross violation of labor legislation (Part 1 of Article 172 of the Criminal Code of Ukraine); theft (Part 1 of Article 185 of the Criminal Code of Ukraine); violation of legislation on plant protection (Part 1 of Article 247 of the Criminal Code of Ukraine); violation of the requirements of the legislation on labor protection (Part 1 of Article 271 of the Criminal Code of Ukraine); arbitrary stopping of a train without an urgent need (Part 1 of Article 283 of the Criminal Code of Ukraine); hooliganism (Part 1 of Article 296 of the Criminal Code of Ukraine); disclosure of data of operational investigative activities, pre-trial investigation (Parts 1, 2, 3 of Article 387 of the Criminal Code of Ukraine) and others.

In connection with the introduction of the institute of criminal misdemeanors, the legislator introduced a new concept in the Criminal Procedure Code of Ukraine – that is the inquirer, who is a new participant and performs the function of prosecution in the criminal process.

Clause 4, Part 1, Article 3 of the Criminal Procedure Code of Ukraine states: "inquiry is a form of pre-trial investigation in which criminal offenses are investigated".

Instead, "the inquirer is an official of the inquiry unit of the National Police body, the security body, the body of the Bureau of Economic Security of Ukraine, the body of the State Bureau of Investigation, the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine, in the cases established by the Code of Criminal Procedure of Ukraine, an authorized person of another unit of the specified bodies, who are authorized within the competence provided for by the Criminal Procedure Code of Ukraine to carry out pre-trial investigation of criminal misdemeanors".

Through a systematic analysis of this provision of the Criminal Code of Ukraine, it is possible to identify two entities that have the right to conduct inquiries, namely:

- an official of the inquiry unit of the designated law enforcement agency;*
- an authorized person of another unit of the specified law enforcement body.*

The indicated subjects of inquiry are distinguished based on the duties defined by the Code of Criminal Procedure of Ukraine and departmental normative and legal acts.

Key words: *inquirer, criminal offense, inquiry, prevention of criminal offense, criminal misdemeanor, investigative (search) actions, undercover investigative (search) actions.*